

Egy egyházpolitikai röpirat utóélete 1848-ban*

Fazekas Csaba

(Piskárkosi) Szilágyi Lajos (1784 k. – 1862 k.) református vallású, Bihar megyei nemes volt, egyházának elkötelezett híve, aki vármegyéje közéletében is igen aktív szerepet játszott. A bihari református egyházmegye világi ülnökeként viselt tisztséget a református egyházban, legismertebb tevékenysége az volt, hogy – később *Antipasztorálé* címen elhíresült, Bihar vármegye rendeihez benyújtott – emlékiratban kritizálta Lajcsák Ferenc nagyváradi római katolikus püspök 1839 márciusában kibocsátott, a vegyes házasságok megáldását reverzálishoz kötő, illetve más esetben az ún. „passiva assistentia” gyakorlatát előíró körlevelét.¹ Szilágyi a protestánsok vallási sérelmeit taglalta, és élesen kifogásolta a püspök intézkedéseit azok törvénytelenége, illetve felekezeti türelmetlensége miatt. (Az 1791. évi 26. tc. értelmében a vegyes házasságokat csak katolikus pap előtt lehetett kötni, aki viszont azt elvben nem akadályozhatta. Amennyiben a vegyes házaspár férfi tagja katolikus volt, a házasságból születendő gyermekeknek katolikusnak kellett lenni, amennyiben protestáns, a fiúgyermeknek követhették apjuk vallását. A vegyes házasságok megáldásának katolikus egyház általi intézményes megtagadása az 1840-es évek elejének egyik legnagyobb belpolitikai viharát váltották ki.) Szilágyi eszméit Bihar vármegye magáévá tette, és az uralkodóhoz intézett feliratban tiltakozott Lajcsák intézkedése ellen. Szövege ugyan egykorúan nem jelent meg nyomtatásban, de a beadvány másolatai széles körben elterjedtek. Mintegy három évvel később névtelenül napvilágot látott egy ellen-röpirat,² alábbiakban csak ennek utóéletébe próbálunk bepillantani.

A szerzője, Gózon Dániel (1779–1861 k.) a 19. század egyik érdekes, külön figurája volt.³ Komárom megyéből származott, eleinte Kamocsán

* A publikációhoz szükséges kutatásokat a Reformáció Emlékbizottság támogatta.

¹ A református vármegyei nemesség reprezentánsának tekinthető Szilágyi Lajos tevékenységét, röpiratait nagyobb szabású, önálló tanulmányban kívánjuk feldolgozni, jelen közleményünk mindennek egy epizódját örökíti meg. Szilágyi *Antipasztorálé*jának ügyét gyakran említik egyháztörténeti tanulmányok, legutóbb röviden: FAZEKAS CSABA: Protestáns érvek és ellenérvek az 1840-es évek egyházpolitikai vitáiban. In: „Zengett Színon a zsoltár”. A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai. Szerk.: Kulin Ferenc – Veliky János. Bp., 2010. 101–115. p.

² [GÓZONY DÁNIEL:] A nagy-váradi pásztori levélre írt gúny vagy Antipasztoráléra Paraenesis. Budán, 1842.

³ Nevét hol Gózon-ként, hol Gózon-y-ként, hol Gózonyi-ként említették egykorúan, ő maga pedig – bár rendszerint névtelenül publikált – leveleiben és beadványaiban a keresztnévét is váltogatta. Leggyakrabban a Dánielt használta, de ugyanazon szövegeit máskor Józsefként, Imreként vagy Istvánként is aláírta, nem tudjuk, miért. Erre már korábban is felfigyelt: VISZOTA GYULA: Gróf Széchenyi István élete és működése 1836–1843 között. Történeti bevezetés. In: Gróf Széchenyi István naplói. V. köt. (1836–1843) Sajtó alá rend.: Viszota Gyula. Bp., 1937. (Széchenyi István Összes Munkái, XIV. Fontes.) XXIX. p. Gózon személyét legutóbb tisztázni próbálta

élt, az 1809. évi nemesi felkelésben katonatisztként szolgált, többször minősítette magát „nyugalmazott főhadnagyként”. Idősebb korára elszegényedett, valósággal csak tengődött, hol a budai Krisztinavárosban, hol a pesti Terézvárosban húzta meg magát nyomorúságos körülmények között. Mindemellett hihetetlen ambíciókat táplált világnézeti, közéleti és közgazdasági kérdések iránt, több tanulmány-méretű röpiratot írt, melyek megjelentetésére fáradhatatlanul – és többnyire eredménytelenül – próbált kiadót találni. Az 1830-as évek elején Széchenyi röpiratait elemezte, egy ilyen írása meg is jelent a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain.⁴ Meg volt arról győződve, hogy fantasztikus tervei az emberiség és Magyarország boldogulását szolgálnák, a visszautasítások nyomán azonban érezhető szövegeiben a meg nem értett, önjelölt zsenik frusztráltsága. Nézeteit illetően nem beszélhetünk különösebb szilárdságról, valószínűleg azzal összefüggésben, hogy mikor honnan remélt nagyobb anyagi hasznot. Széchenyi *Hitel* c. munkáját elemző dolgozatában például a protestánsok vallásszabadsága mellett, a katolikusok türelmetlensége ellen érvelt, szóban forgó *Parainesis*-ében pedig a katolicizmus elszánt védelmezőjének mutatkozott. (1848-ban a magyar kormánynak, különösen Kossuthnak bizonygatta elkötelezett hazafiságát, a szabadságharc után pedig a cs. kir. hatóságoknak konzervativizmusát és udvarhűségét, mindkét esetben szolgálatainak aprólékos – vélhetően nem teljesen pontos – felsorolásával.⁵) Számos közéleti, főleg egyházi méltósághoz küldözgette írásait, valamint pénzt és támogatást kérő leveleit, melyekben hazafiságát, közéleti érdemeit hangoztatta, rendszerint a címzett személyéhez és pozíciójához igazított alázatossággal.

Parainesis c. munkájában Szilágyi Lajos gondolatainak részletekbe menő, ugyanakkor vitriolos stílusú cáfolatát próbálta adni. Hangoztatta a

egy neki tulajdonítható névtelen röpirat alapján: Észrevétel, A ' Hitelre, melyet irt gróf SZÉCHÉNYI ISTVÁNY. Sajtó alá rend. és bev.: Bátori Anna. In: Jólét és erény. Tanulmányok Széchenyi István Hitel című művéről. Szerk.: Hites Sándor. Bp., 2014. 165–194. p.

- 4 GÓZONYI [DÁNIEL]: A Világhoz, melyet írt a Czenki Nap Nagy Fia: Toldalék. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1832. IX. köt. 43–48. p. Ezen illetve az 1842. évi *Parainesis*-en kívül egy nyomtatásban megjelent munkájáról van tudomásunk: [GÓZONY DÁNIEL:] Rövid értekezés-javallat arról mikép? vagy mi fondból lehetne? az előregült, vagy hivatal folytatására akarmint alkalmatlanná lett, vagy abból tisztiválasztáskor kimaradt szegényebb vármegye tisztjeit a közpénztár terhe nélkül nyugalomba fizetéssel tenni? Budán, 1836. Kéziratban maradt írásai például: Lehet é a Világ Roppant Alkotmányának határa? Van é Gondviselés? Eshetik é a vagy volt é valaha csuda? – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSzKKt.) Quart. Hung. 12. (= Tudós Értekezések Gyűjteménye. 1817–1818.); Új Világ. (1840) – OSzKKt. Quart. Hung. 1156.; Tekéntetes nemes Esztergomi megye részéről folyó évi nyár elő 3. napján tartatott közgyűlés igaz leirata. Jelenlévő s részt vevő által. (1840) – OSzKKt. Quart. Hung. 1159.; Terv. Miként lehetne a közszükség fedezésére néhány millió forintot évenként gyűjteni, mindenki terhe nélkül. (1845) – OSzKKt. Quart. Hung. 3642. Stb. Vö. előző jegyzetben idézett forrásközléssel.
- 5 Utóbbira ld. pl. kiadott emlékiratait: CSIFFÁRY TAMÁS: Gózon Dániel cs. k. főhadnagy emlékei. – Gózon Dániel: Forradalomkori esetem 1848/9. In: *Új Forrás*, 2000. 10. sz. Online: Elektronikus Periodika Archivum: <http://www.epa.oszk.hu/00000/00016/> – 2016. augusztus.

katolikus klérus történeti érdemeit, társadalmi és nemzeti szempontból fontos tevékenységét, szelídségét (szemben a protestánsokkal) és éppen Szilágyit vádolta a főpapot igaztalanul támadó „nemtelen fegyverekkel,” „rakásra halmozott gyalázkodásokkal,” „balítéletekkel” stb. A röpirat megjelenésekor már alig kelthetett nagyobb feltűnést, hiszen a vegyes házasságokkal kapcsolatos „hitvita” 1841 végére jórészt „lecsengett”, igaz, addig sajtócikkek és önálló pamfletok tucatjai láttak napvilágot a témában. Gózonny ebből már kimaradt, ráadásul egy olyan 1839-es szövegre reflektált, amely az országgyűlés, illetve az 1840–1841-es vármegyei események után már lényegében okafogyottá vált. A megtámadott református, Szilágyi Lajos soha nem tudta meg, hogy ki volt a *Parainesis* valódi szerzője, a röpirat szerzőjében egy katolikus papot, illetve egy tévesen beazonosított személyt gyanított.⁶ Beszámolt arról az értesüléséről is, miszerint kritikusa kiemelkedően nagy példányszámban adta ki a röpiratot, és „2000 exemplart 2 ezüst húszasával eladván, a mind a zsebébe maradt az írónak”, tekintettel sajátos honoráriumszámítására és kezelésére.

Különösebb fogadtatásról aligha beszélhetünk, ráadásul két évvel később Gózonny *Parainesis*ének terjesztésével kapcsolatosan botrányos hírek láttak napvilágot. A 64 lapos füzetre ugyanis rányomtatták, hogy a „kisdédóvó intézetek javára”, vagyis az olvasóknak úgy tűnhetett, hogy a bevételt vagy annak legalábbis egy részét az 1836-ban létrejött „Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület” javára kívánja fordítani az egyébként névtelenségbe burkolózó szerző. (Utóbbi tekintetben is elég ügyetlennek bizonyult, mert az előszó végére ugyan nem írt nevet, de a dátumnál azt tüntette fel, hogy „Kamocsán, Télutó 20-kán 1841”, márpedig a helységnévből lehetett következtetni a szerzőre.⁷) Több jel is arra mutat ugyanakkor, hogy Gózonny a saját zsebére kívánt dolgozni. 1844 nyarán ugyanis olyan sajtóhírek láttak napvilágot, hogy a „Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület” tiltakozott a Gózonny-röpirattal és hozzá kapcsolt aláíróívvval házaló személyek tevékenysége ellen, s kijelentették, hogy az illetők nem az egyesületet képviselik, s szabályzatuk értelmében ilyen formában nem is gyűjthetnek adományokat. Bejelentették, hogy a „közönségnek olyan csalárd házalók szemtelenkedéseitől leendő megkíméltetése, mind magának az egyesület érdekének megóvándása” érdekében a hatóságoknál bejelentést tesznek.⁸ Az ügygel foglalkozott az egyesület 1844. szeptemberi közgyűlése is, amely szintén tiltakozott az

⁶ SZILÁGYI LAJOS: Krónikai jegyzetek 1790-től 1859-ig politika, vallás s nemzetiség ügyébe. Terebes, 1859. Kézirat. – A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattára. R 607. (= Piskárkosi Szilágyi Lajos gyűjteménye) 45/a. 58. p.; R 1379. (= Szilágyi Lajos kéziratvásárlására vonatkozó iratok) 3. sz.

⁷ Érdemes még megemlíteni, hogy ezt az előszót is jelentősen visszadatálta. A katolikus főpapoknak írt segélykérő leveleiből tudjuk, hogy a kézirat első (később még jelentősen átdolgozott) változatával csak 1841 őszén kereste potenciális pártfogóit. Gózonny Dániel Villax Ferdinánd zirci apátnak, Pest, 1841. november 8. – OSZKKt. Levelestár.; Gózonny Dániel Scitovszky János pécsi püspöknek, Pest, 1841. október 26. – Pécsi Egyházmegyei Levéltár. Püspöki iratok, 1964/1841. sz. stb.

⁸ Az első híradásokban számos könyv házaló kereskedésével hoztak kapcsolatba egy olyan személyt, akinek a leírása Gózonnyra is igaz lehet. *Pesti Hírlap*, 1844. 370. sz. (július 18.); *Társalkodó*, 1844. 64. sz. (augusztus 1.) 259. p.

óvodaügyet népszerűsítő szervezet nevével történt durva visszaélés ellen, s nyilatkozatban szövegezte le, hogy a röpirat szerzőjével (Gózonny Józseffel [!]) illetve két társával „semmi viszonyban nem áll, sem őket kisdédóvó intézetek nevébeni pénzgyűjtésre föl nem hatalmazá, sőt ellenben, eme törvényellenes címbitorlásnak megbüntetése végett az illető hatóságnál megteendő a szükséges lépéseket”.⁹

Ennek folytatásáról egyelőre nincs további adatunk, feltételezhetjük viszont, hogy Gózonny a röpirat terjesztését kívánta segíteni a kisdédóvó egyesület nevének önkényes kisajátításával, és talán valóban adakozott az eladott példányok után, viszont a hamis reklámmal az ő haszna is nagyobb lehetett. Persze ettől még a visszaélés megtörtént, a dolog inkább arra világít rá, hogy számára nem is az egyházpolitikai vitába való bekapcsolódás, hanem az anyagi haszonszerzés lehetősége volt a fontosabb. Egy levele is erre enged következtetni, arról írt, hogy potenciális vásárlója „jó tetteivel nemcsak a tudományoknak, de a jótévő intézetre is áldozik, ugyanis ezen könyvből bejövő haszon a kisdédóvó intézet javára fordítatik”.¹⁰

A Gózonny-féle *Parainesis* igazán érdekes utóélete azonban 1848-ban zajlott.¹¹ A szerző 1848. május 9-én írt levelet Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek, amelyben arról számolt be, hogy a *Parainesis* 1842-es megjelenése után 100 példányt küldött a nagyváradi püspökségnek, s úgy állapodtak meg, hogy darabonként 1 forint 40 krajcárt fog kapni a kisdédóvó intézet céljaira szánt adományként. Gózonny még azt is állította, hogy egy közelebbről nem azonosítható gazdag és filantróp „Rotschild” figyelmét épp az ő egyházpolitikai röpirata keltette fel az óvodai nevelés ügyének felkarolására, s ő ezért is bátorította a könyv megjelentetésére. (Ez finoman szólva erős túlzásnak tűnik.) Gózonny azt kérte Eötvöstől, hogy a 100 példány után járó összesen 166 forint 40 krajcárt utalják ki neki, mert eddig nem kapta meg a püspöktől, s az óvoda ügyének most nincs szüksége ilyen dotációra, ő viszont nagyon szegény, és nagyon rá volna szorulva a pénzre. Azt is kilátásba helyezte, hogy az általa „megszolgált” összeget kölcsönként utalják ki számára, s amint sorsa jobbra fordul, visszafizeti. A hazának tett szolgálatai fejében úgy gondolta, az állam támogatni fogja – akár egy ilyen konstrukcióban is. Eötvös június 18-án megkereste a nagyváradi püspököt, hogy tájékozódjon az ügyben, pár nappal később viszont megkapta Deák Ferenc igazságügy-miniszter átíratát, a buzgó Gózonny ugyanis neki is megírta ugyanezt a történetet és kérését. Utóbbiban Gózonny, mint „volt főhadnagy” és „hű polgár” beszámolt a bizonyos Rotschilddal kapcsolatos történetről, és kiderül, hogy Gózonny korábban közvetlenül Bémer püspököt is kereste, aki nem volt hajlandó fizetni, legfeljebb a nya-

⁹ *Pesti Hírlap*, 1844. 387. sz. (szeptember 15.) 637. p.; *Társalkodó*, 1844. 77. sz. (szeptember 26.) 309–310. p.

¹⁰ Gózonny Dániel Horvát Istvánhoz, Pozsony, 1843. március 24. – OSZKKt. Levelestár. Gózonny a levélben ezúttal „ügynöknek” (pontosabban: „ügynöknek”) titulálta önmagát, mintegy szerepet váltva: nem szerzőként (vagy mint máskor: igaz hazafiként, ny. főhadnagyként stb.) mutatkozott be, hanem a terjesztésben résztvevő munkatárs pozíciójába helyezkedett.

¹¹ Az ügy teljes iratanyaga: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. H 56. (= Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Katolikus Egyházi Osztály) 1848. 14. cs. 128. kf.

kán maradt példányok visszaküldésére tett ígéretet. Gózonny sajnálkozott azon, hogy a mostani „új világban” nincs kereslet a röpiratára (valóban, az általa feszegetett kérdések az 1848-as fordulattal végképp érdektelenné váltak), és Deák Ferencről is ugyanazt kérte: utasítsák a püspököt a 166 Ft és 40 krajcár kifizetésére, hiszen az egyházmegye főpapjának ez az összeg úgysem eshet nehezére. Gózonny nagyon meg volt győződve megsértett becsületéről, szomorú önérzettel jegyezte meg: „Én, ki pedig könyveimben úgyis veszték, emiatt az igazság sérelmével még jobban kiszorítottam.”

Bémer László püspök Korizmics Antalnak, a kultusztárca katolikus ügyekkel foglalkozó osztályfőnökének mindezek nyomán július 5-i levelében megírta, hogy ő csak 1843-ban lett a nagyvárad egyházmegye püspöke, nem volt tudomása arról, hogy elődje, Lajcsák Ferenc ilyen pénzügyi ígéretet tett volna. Ha mégis ígérte, szögezte le szigorúan a püspök, akkor bizonyára ki is fizette, mert mindig becsületesen járt el az ilyen ügyekben. Gózonny – értesülve a püspök tájékoztatása miatti elutasításról – július 20-án dörgedelmes levélben fordult Eötvöshöz. Nagyon felháborította, hogy ügyét Bémer püspök letagadta, továbbá – burkoltan, udvariasan, de egyértelműen – a tények elferdítésével vádolta. Kijelentette, hogy ő nem hazudott soha, és elmesélte, hogy 1844. június 6-án Pozsonyban adta át a püspök titkárának a 100 példányt, aki gőzösön szállíttatta el és ígéretet tett arra, hogy más püspököket is megkér a papok közötti szétosztás céljából. Súlyos szavakkal illette Bémert, aki úgymond, „égbe kiáltó vétket” követett el, amikor súlyos pénzügyi nehézségeket okozott neki, „egy szegény író, de igaz honfit megkárosított”. Követelte, hogy Eötvös vizsgálta ki az ügyet, a miniszter erre azonban nem volt hajlandó, és lezártnak tekintette Gózonny pénzkövetelő akcióját.

Az ügy kapcsán felgyűlt iratokból látszik, hogy az egyházmegye, ha nem is sokat, de valóban foglalkozott a Gózonny-röpirat terjesztésével. Junák István nagyvárad kanonok például egy 1844. május 21-i levelében azt írta Gózonnyra, hogy könyve elég számban megtalálható az egyházmegyében, többre nincs szükségük, a püspök pedig nem fogad el belőle többet, ha a szerző továbbra is bombázza a megkereséseivel, vissza fogják neki juttatni az újabb példányokat. (Mindezt Gózonny 1848-ban teljes egészében letagadta.) Rajner Károly nagyprépost arról számolt be, hogy az egri főegyházmegye 12 darabot kapott, ebből is csak ötöt tudott eladni, mert mindenki sokallta az árát, pláne a tartalmához és terjedelméhez képest,¹² viszont az eladott példányok után járó 8 Ft 20 krajcárt annak idején elküldte a szerzőnek (Kovács Miklós erdélyi püspök szintén 12 darabot kapott.)!

Gózonny tehát nem tudott „pénzt csinálni” 1848-ban korábbi röpiratának ügyével. Hogy ez volt a valódi motiváció, az is mutatja, hogy más módon is próbálkozott.¹³ Ősszel például „igen igaz honfiként” jegyzett beadványában fordult az országgyűléshez, előadva, hogy 1809-ben a nemesi felkelés tisztjeként hűségesen szolgált, kiállított egy jól felszerelt lovat, továbbá 100 forintot és 20 mérő gabonát ajánlott fel közcélokra, majd egy

¹² A megtámadott, Szilágyi Lajos – ezek szerint tévesen – úgy értesült, hogy a névtelen kritikusa által 2000 példányban kiadott röpiratot megjelenése után a katolikus egyház teljes egészében felvásárolta és osztogatta. Ld. 6. sz. jegyz.

¹³ Az ügyet részletesen, forrásokkal együtt: Palóczy László beszédei és írásai, 1848–1849. Sajtó alá rend.: Fazekas Csaba. Miskolc, 1998. 110–11., 115–116. p.

évvel később „hazafiúi buzgóságból” további 350 forintot és 11 krajcárt adományozott. Most, majdnem 40 évvel később, idős emberként hajlandó volt lemondani az 1809-es felajánlásának visszaigényléséről (!), viszont kérte, hogy ezt a 350 forint 11 krajcárt fizessék neki vissza, ráadásul kamattal. Mint kiderült, korábban Kossuth pénzügyminisztériumának is előadta már ugyanezt, ahonnan azt a választ kapta, hogy a hazának önként adott ajándékok visszatérítését a tárca nem vállalhatja, és nem is tartja igazságosnak. Gózon azt tette mindehhez hozzá, hogy kérését nem jogszabály alapján fogalmazta meg, mert ha adósának tartotta volna az államot, akkor pert indított volna egykori adományának visszaszerzésére. Úgy gondolta, hogy ha egykor ő segített a hazának, akkor most, miután elszegényedett, az állam segítsen neki, „mert ez az államának kötelessége”. Aligha használt saját ügyének, amikor azzal is nyomatékosítani kívánta kérélmé megalapozottságát, hogy az 1848-as átalakulás számos intézkedése eredetileg az ő ötlete volt. Ő mutatott rá először meg nem jelent röpirataiban a fedezet nélküli bankjegykibocsátás (vagyis az ún. Kossuth-bankó) szükségességére, „így ezen hasznát az ő eszméje hozta meg a hazának”, az ő nézetei alapján dolgozták ki az új adórendszert, így kezelik az államadósság ügyét stb. Az országgyűlés nevetések közepette utasította vissza a kérélmét, amelyet egyébként Gózon fellebbezés formájában megismételt, ezúttal már összes, 1809-es felajánlásának megtérítését kérte. Bár felmerült, hogy – elutasítva az érdemeire való hivatkozást, kétségtelen szegénysége okán – valamiféle segélyben részesítsék, a honatyák végül ismét leszavazták a kérélmében foglaltak megfontolását.

Az 1850-es években immár a Habsburg-ház melletti kiállását és hűségét hangoztatva próbált újra pénzhez jutni, de továbbra is sikertelenül. Nagy szegénységben halhatott meg, valamikor az 1860-as évek elején.¹⁴

¹⁴ Vö. SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. III. köt. Bp., 1894. 1327–1328. has.